

De onvermoede bronnen van de buurt

Author(s)

Gradener, Jeroen; Raeymaeckers, Peter

DOI

[10.1007/s12459-023-1595-0](https://doi.org/10.1007/s12459-023-1595-0)

Publication date

2023

Document Version

Final published version

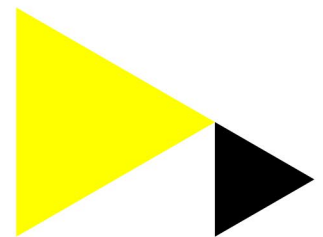
Published in

Vakblad Sociaal Werk

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gradener, J., & Raeymaeckers, P. (2023). De onvermoede bronnen van de buurt. *Vakblad Sociaal Werk*, 2023(5), 14-20.
<https://doi.org/10.1007/s12459-023-1595-0>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact/questions>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Opbouwwerk

De onvermoede bronnen van de buurt

Door **Jeroen Gradener** en **Peter Raeymaeckers**

Steeds meer professionals in zorg en welzijn laten zich inspireren door de ABCD-benadering, de 'oer'-methodiek uit het opbouwwerk die uitgaat van het probleemoplossend vermogen van buurtbewoners. De grondleggers van de ABCD-methode zouden het hartgrondig eens zijn met het weer opeisen van politieke zeggenschap over gezondheid, wonen en leefbaarheid.

Samenlevingsopbouw mag rekenen op hernieuwde belangstelling in Nederland. Daarin spelen niet alleen sociaal werkers en met name opbouwwerkers een belangrijke rol; net zo cruciaal zijn actieve bewoners en werkers in zorg en welzijn. Onder professionals en in beleidskringen groeit het besef dat het aanboren van hulpbronnen van bewoners en hun buurten een belangrijke sleutel kan zijn voor het aangaan van grote maatschappelijk uitdagingen, zoals polarisatie, het dreigende zorginfarct en het wantrouwen in de overheid. Hoe ziet dat er in de praktijk uit en welke principes staan daarbij centraal?

Bronnen verbinden

Samenlevingsopbouw richt zich op het benutten van hulpbronnen binnen de leefomgeving van bewoners en het aansluiten bij vraagstukken die voor hen relevant zijn. Dat is dan ook meteen de basis van een van de meest prominente benaderingen binnen samenlevingsopbouw, namelijk de *Asset Based Community Development* (ABCD). Ontwikkeld door de Amerikanen John McKnight en Jody Kretzman

in de jaren tachtig van de vorige eeuw, was ABCD een antwoord op de negatieve beeldvorming van buurten waar mensen met lage inkomens woonden. Sociaalwetenschappelijk onderzoek in die tijd bracht vooral de problemen kaart, zoals armoede, gebrekkige sociale mobiliteit en gezondheidsproblemen. Een rondgang in de binnensteden van de Verenigde Staten leerde de twee onderzoekers dat wie de moeite neemt om te kijken naar wat het dagelijks leven daar draaiende houdt, een verrassend rijke verzameling aan bronnen ('assets') aantreft. Ook blijkt dat mensen met lage inkomens er vaak op een heel slimme manier in slagen om die bronnen in hun leefwereld te benutten.

Samenlevingsopbouw is in de filosofie van ABCD daarom allereerst de inspanning van bewoners, al dan niet ondersteund door professionals, om die bronnen zichtbaar te maken. Vervolgens kan de waarde van die bronnen in de buurt verhoogd worden door ze slim met elkaar te verbinden. Zo kan bijvoorbeeld een buurttuin ontstaan: wanneer een bewoner met kennis van tuinieren een plan maakt met een buurtgenoot die iets weet van financieel beheer. Wanneer vervolgens een groep eerste-generatie migranten met een vrijgekomen

stukje grond de kans ziet om groenten en fruit uit het land van herkomst te telen, ontstaan relaties tussen mensen in de buurt, die elkaar daarvoor niet vanzelfsprekend wisten te vinden. Denk ook aan de opkomst van de *repair shops* in volksbuurten, waar bewoners vrijwillig hun technische vaardigheden inzetten om met een handomdraai een stofzuiger of wasmachine weer aan de praat te krijgen. Zo'n mogelijkheid in de buurt is voor mensen met een kleine beurs soms cruciaal, en levert tegelijkertijd een tastbare bijdrage aan een duurzamere economie.

Halfvol glas

Binnen de ABCD-benadering staan vijf praktijkprincipes centraal. Het eerste principe is de gerichtheid van sociaal werkers op het vermogen van burgers om met elkaar actief vorm te geven aan hun leefomgeving ('citizen led'). Het is de pedagogische missie om gevoelens van hulpeloosheid en afhankelijkheid te doorbreken, gevoelens die in contacten met de hulpverlening soms generatielang werden gecultiveerd. McKnight was heel kritisch op de aanwezigheid van zoveel professionals (waaronder sociaal werkers) in buurt en wijk, die geen duurzaam antwoord bieden op de achterliggende oorzaken van de problemen van bewoners: sociaal isolement, stigmatisering en maatschappelijke ongelijkheid. Gemeenschapszin en lokaal initiatief waren daarvoor in hun ogen effectievere remedies. Daarbij zouden opbouwwerkers de problemen waarmee mensen bij hen

aankloppen, moeten herformuleren in termen van: "wat zouden bewoners hier samen aan kunnen doen?", omdat ze daarmee aangeven te vertrouwen op de verbeeldingskracht van mensen. Wanneer bijvoorbeeld oudere bewoners problemen hebben met een braakliggend, verwaarloosd stuk grond dat 's avonds onveilig aanvoelt, kan dat onderwerp worden van een spontane brainstorm in het buurthuis. Opeens eigent de buurt zich een thema toe dat tot dan toe gezien werd als een zaak van woningcorporatie en de beleidsmaker. Een tekenwedstrijd voor de beste ideeën kan de creativiteit van de buurt tonen en uitnodigen tot meedenken.

Het tweede praktijkprincipe neemt de vaak onzichtbare rijkdom aan bronnen (*assets*, vandaar de naam *Asset Based Community Development*) als uitgangspunt voor buurtontwikkeling. De grondleggers van de ABCD gebruiken hierbij graag het beeld van een halfvol glas versus een halfleeg glas. Het is belangrijk dat sociaal werkers samen met bewoners dat halfvolle glas zichtbaar maken. Te beginnen bij wat individuen letterlijk maar ook figuurlijk 'in huis' hebben. Hebben zij spullen die een tweede leven kunnen krijgen in het buurthuis, of met anderen gedeeld kunnen worden? Wat brengen mensen aan ervaring mee, bijvoorbeeld vanuit hun werkzame leven? Nogal wat buurtactiviteiten zijn gebaseerd op die individuele bronnen, denk aan yogatrainingen of kooklessen. Een gepensioneerd docent maatschappijleer of geschiedenis kan heel goed een maatje worden voor een gezin van nieuwkomers om hen wegwijs te maken in de Nederlandse samenleving.

Naast die individuele assets zijn er ook sociale assets, zoals buurtverenigingen of informele clubjes, waarin mensen actief zijn. Sociaal werkers in de buurt kennen de kaartclub, de Sinterklaasvereniging, maar ook het groepje bewoners dat zich druk maakt over de onveilige route naar school. Wat die sociale assets zo waardevol maakt is dat de mensen die er deel van uitmaken, zich gezien voelen en opgenomen in een groter geheel. Tel al die verbanden eens bij elkaar op, en er ligt een breed netwerk in de buurt dat, wanneer het nodig is, kan worden gemobiliseerd. Opbouwwerkers sporen die bronnen vaak op door simpelweg rond te lopen in de buurt en gesprekken aan te gaan met mensen in speeltuinen en parken en op pleintjes.

Sterke gemeenschap

Dat rondlopen en 'zomaar' ergens aanwezig zijn en kijken wat er allemaal gebeurt in die publieke ruimte, lijkt misschien wat vrijblijvend, zeker in deze tijd van efficiëntie en resultaatgerichtheid. Maar als je met opbouwwerkers praat, leggen ze

uit dat ze alert zijn op de sfeer in de speeltuin (letten mensen op elkaars kinderen, zijn er nieuwe mensen in de buurt en hoe worden die opgenomen?). Hier is een derde praktijkprincipe aan het werk: de focus op de versterken van de kwaliteit van de relaties tussen mensen ('relationship-oriented'). Tijdens de corona-epidemie bleek hoe waardevol het was dat sociaal werkers die netwerken konden aanspreken. Het zorgde in de buurten voor allerlei informele activiteiten (op gepaste afstand) voor mensen die kwetsbaar waren voor het virus, zoals koffieochtenden in de voortuin of onverwachte presentjes bij de voordeur.

Hierbij werken sociaal werkers vanuit het vierde praktijkprincipe, namelijk dat iedereen een waardevolle bijdrage kan leveren aan een sterke gemeenschap ('inclusion-focused'). Ook de stille bezoeker aan de buurtbieb levert daar een bijdrage aan, louter door zijn vertrouwde aanwezigheid.

Dat mensen die nieuw in de buurt komen wonen, zich niet altijd vanzelfsprekend welkom voelen, ziet de opbouwwerker niet alleen als een uitdaging voor een in zichzelf gekeerde buurt. Het is ook de opdracht om mensen gevoelig te maken voor wat ze elkaar te bieden hebben, en hoe ze anderen vaak onbedoeld subtiel kunnen uitsluiten. Het vraagt soms veel gesprekken en tijd voordat mensen uit hun schulp durven te kruipen, toe te geven dat ze eenzaam zijn, en zeker om te vertellen waar ze trots op zijn.

Achter die stille bezoeker blijkt ineens een goede kok schuil te gaan, die na een aantal try-outs voor zijn burens nu maandelijks een Surinaamse avond verzorgt voor ouderen in het lokale verzorgingshuis. Dat laatste laat ook zien dat het allang niet mee zo is dat opbouwwerk alleen in het wijk- of buurtcentrum plaatsvindt. Dat blijft natuurlijk een belangrijke uitvalsbasis voor veel buurtactiviteiten, maar de buurt is zoveel rijker aan betekenisvolle plekken: de galerij in een flatgebouw, een portiekje ergens achteraf, een straat, de buurtschool, en – inderdaad ook – het lokale zorgcentrum. De sociaal werker mikt erop zoveel mogelijk mensen binnen de voor hen betekenisvolle omgeving aan te spreken ('place-based'; het vijfde principe) en op passende schaal uit te nodigen. Waar voor de ene bewoner het de ambitie is een feest voor de hele buurt te organiseren, is het voor anderen juist heel waardevol om samen met burens een perkje vrij te houden van zwerfafval.

ABCD was een
antwoord op de negatieve
beeldvorming van buurten
met lage inkomens

Actueel

Hoewel de ABCD-methode ondertussen enkele decennia geleden werd geschreven, blijkt recent onderzoek heel wat van de originele bevindingen te bevestigen. Als we kijken naar wat opbouwwerkers, buurtwerkers of community builders doen in actuele praktijken, laat recent onderzoek (Mathys & Raeymaeckers, 2019) zien dat het werken aan informaliteit en responsieve nabijheid een belangrijke rol speelt. In termen van de ABCD kunnen we stellen dat realiseren van informaliteit noodzakelijk is om wensen, dromen, ambities én hulpbronnen in de buurt zichtbaar te maken. Informaliteit verwijst volgens de socioloog Sennett naar het creëren van een plek waar mensen de ruimte krijgen voor hun alledaagse zorgen en ambities. Responsieve en nabije opbouwwerkers zijn zichtbaar aanwezig en aanspreekbaar in het buurthuis, en handelen responsief op kwesties die bezoekers aan de orde stellen. Tegelijk bieden ze ruimte voor het eigen initiatief van de bezoekers. Er wordt geen druk uitgeoefend en er worden geen verwachtingen gecreëerd.

Een domein van het opbouwwerk dat door de grondleggers van de ABCD-methode minder werd belicht, maar des te belangrijker wordt geacht door opbouwwerkers, is het initiëren van politiserende praktijken 'die bijdragen aan het publieke meningsverschil over hoe we de samenleving inrichten.' In Nederland is dat aspect van opbouwwerk

de afgelopen decennia wat in de vergetelheid geraakt, zeker in vergelijking met de periode van stadsvernieuwing halverwege de jaren zeventig. Toen stonden veel opbouwwerkers zij aan zij met bewoners, die zich verzetten tegen de sloop van hun arbeidersbuurten. In Vlaanderen zijn opbouwwerkers wel vaker betrokken bij beleidsbeïnvloeding en praktijken van politisering. Daar dragen ze ook bij aan een levendige democratie, door samen met burgers actief het publieke debat te zoeken. Een voorbeeld uit Vlaanderen is de actie *Iedere Stem Telt*, waarbij opbouwwerkers burgers informeren over de verkiezingen, partijstandpunten en politieke uitdagingen om sociale thema's op te nemen.

Floreren

ABCD is samenlevingsopbouw die start in de buurt, en die de daar aanwezige individuele én collectieve bronnen verzilvert. Ze cultiveert de alledaagse ontmoeting en de behoefte van mensen

aan verbinding. Als gevolg van de vermaatschappelijking van de zorg, is de buurt de afgelopen decennia ook de plek geworden voor mensen die voorheen beschut leefden in een tehuis of verzorgingshuis. Zij worden niet vanzelfsprekend door de buurt in hun midden opgenomen. Beleidsmakers hopen zo de stijgende zorgkosten te beteugelen, maar anders dan zij hopen, bieden zich onvoldoende vrijwilligers aan om simpele, alledaagse zorgtaken van professionals over te nemen. Mensen hebben pas iets voor elkaar over als ze elkaar kennen en waarderen. Daarom laten ook steeds meer andere professionals in zorg en welzijn zich inspireren door benaderingen als de ABCD. Er komt steeds meer bewijs uit de sociale epidemiologie dat buurten waar geïnvesteerd wordt in relaties tussen bewoners, meer floreren dan buurten die aan hun lot worden overgelaten. Dat vraagt ook om een rijk aanbod aan formele en informele netwerken, en goede buurtvoorzieningen.

Samenlevingsopbouw is dus méér dan alleen het werken met de bronnen in de buurt. Het gaat ook om bronnen buiten de directe leefomgeving: samenwerking met buurtgerichte zorg, de woningcorporaties en de lokale politiek. Sociaal werkers zijn vanuit de vijf praktijkprincipes allereerst aanwezig in de leefomgeving van bewoners, maar hebben, in tegenstelling tot gespecialiseerde hulpverleners, ook de tijd om informeel contact met mensen op te bouwen. Daarbij kunnen ze hen ondersteunen deel uit te gaan maken van de lokale gemeenschap én de wereld daarbuiten (denk aan passend werk, studie, gezondheid), ondanks hun acute psychosociale, medische of financiële problemen.

Politieke assets

ABCD lijkt een mooie benadering die recht doet aan, en gebruik maakt van wat leeft in de lokale gemeenschappen. De benadering past goed in de huidige tijd, waarin steeds vaker een beroep wordt gedaan op het probleemoplossend vermogen van buurtbewoners. De afgelopen vijftien jaar zien we tegelijkertijd een stelselmatige afbouw van collectieve buurtvoorzieningen, zoals kleinschalige buurthuizen en sociaal-culturele activiteiten voor alle leeftijden. Een belangrijk beleidsargument was dat zo meer ruimte zou ontstaan voor

Begin oktober verschijnt het visiedocument Samenlevingsopbouw, dat onder auspiciën van de BPSW samen met Krachtproef, Sociaal Werk Nederland, Movisie, de Hogeschool van Amsterdam, NHL Stenden Hogeschool en vele opbouwwerkers tot stand is gekomen.

actief burgerschap, in 2013 gekroond met de term 'participatiesamenleving'. Maar zelfs de meest geëngageerde burgers en sociaal werkers merken dat het de laatste tijd voor veel burgers niet altijd vanzelfsprekend is om een tandje bij te zetten voor de mensen in hun omgeving. In veel sociaal verwaarloosde buurten kampen mensen met armoede, hittestress, gezondheidsproblemen en wantrouwen in politiek en beleid.

Deze trend lijkt misschien tegenstrijdig met de optimistische visie van ABCD, die stelt dat het glas altijd halfvol is. Maar juist bij het mobiliseren van bewoners om de politiek aan te spreken op de leefbaarheid van buurten, zijn assets van belang. Met name degene die de laatste decennia over het hoofd zijn gezien: de politieke assets. Het opeisen van politieke zeggenschap over gezondheid, wonen en leefbaarheid: de grondleggers van de ABCD zouden het daar hartgrondig mee eens geweest zijn. ●

Jeroen Gradener is hoofddocent Social Work aan de Hogeschool van Amsterdam en gastprofessor bij de Universiteit Antwerpen. Hij doet binnen Youth Spot onderzoek naar brede praktijken van opbouwwerk en verzorgt trainingen in samenlevingsopbouw. Peter Raeymaeckers is hoofddocent aan de master sociaal werk, departement sociologie, Universiteit Antwerpen. Hij verricht onderzoek naar governance, netwerken, politiserend werken en evaluatie van sociaalwerk-praktijken.

Bronnen

- Cools, P. & Raeymaeckers, P. (2017), Samenwerken vanuit verschil: de meerwaarde van buurtwerk, Sociaal.net - (2017.03.07). <http://sociaal.net/analyse-xl/samenwerken-vanuit-verschil/>
- Mathys, E., & Raeymaeckers, P. (2019). 'De STEK, een sterke zet voor sociale bescherming': een evaluatieonderzoek naar de werkzame principes. UAntwerpen: https://www.saamo.be/wp-content/uploads/2021/11/Rapport_DeStek_FINAL_2019.pdf
- Engbersen, R. (7 april 2021). De terugkeer van samenlevingsopbouw. Sociale Vraagstukken <https://www.socialevraagstukken.nl/de-terugkeer-van-de-samenlevingsopbouw>
- Gradener, J & Raeymaeckers, P. (fc.). Vernuftig bouwen aan samenleven. In: Spierts, M., Sprinkhuizen, A., Hoijtink, M., Jonge, de, E., Doorn, van, L. (2023). De Brede Basis van het Sociaal Werk: Grondslagen, methoden en praktijken. Tweede druk. Bussum: Countinho.
- Huygen, A. & Fortuin, K. (2022). ABCD: Naar Veerkrachtige Gemeenschappen. Utrecht: Landelijk Samenwerkingsverband Actieve Bewoners <https://www.lsabewoners.nl/wp-content/uploads/2022/10/ABCD-naar-veerkrachtige-gemeenschappen-Wijkwijzer.pdf>
- Spit, N. (25 november 2022). Samenlevingsopbouw onder druk. Continuïteit vraagt om rebellie. Sociale Vraagstukken, www.socialevraagstukken.nl/samenlevingsopbouw-onder-druk-continuïteit-vraagt-om-rebellie